

Център за размножаване и рехабилитация на сухоземни костенурки - принос за развитие на екотуризъм в Еминска планина

Д. Алексова^{*,1}

¹ Нов Български Университет, ул. Монтевидео 21, София 1618, България

Tortoise centre for breeding and rehabilitation - a contribution to the development of ecotourism in the Emine Mountain

D. Alexova^{*,1}

¹ New Bulgarian University, 1618 Sofia, 21 Montevideo str. Bulgaria

Key words environmental centre, ecotourism, nature conservation, sustainable development, education

The survey presents the importance of Tortoise Centre for Breeding and Rehabilitation and its role for the development of ecotourism in the region of Eminska Mountain. The major part of the territory is Natura 2000 site or includes protected areas according to the national legislation, storing a great number of conservation plant and animal species. The paper provides information for some ecotourism practices initiated by the Tortoise Centre as well as interaction among stakeholders and contribution to the nature conservation through environmental education, voluntary activities and sustainable tourism. The following are guidelines for the development of ecotourism in a new tourist destination out of the popular routes, which contributes to the promotion and conservation of natural resources in a destination with significant biodiversity and cultural heritage.

1. Въведение

През последното десетилетие все повече райони в страната, разположени извън утвърдените туристически маршрути, но със съхранен природен ландшафт и богато биологично разнообразие се формират като дестинации за екотуризъм. Добри практики можем да посочим в Западни Родопи – Ягодинско-Триградска туристическа локализация, Смолянски туристически микрорайон и др.¹ Формираща се екотуристическа дестинация представлява най-новият природен парк „Беласица”, както и редица малко познати гранични райони от т. нар. „Зелен пояс”². Предпоставка за устойчивото развитие на екотуризма е наличието на активно действащи неправителствени организации, чиито дейности са насочени към опазване на биоразнообразието, насърчаване на доброволството и организиране на образователни мероприятия с екологична насоченост. Една от основните характеристики на екотуризма е да осигурява информация на туристите за природното и културното наследство, да има образователен, познавателен и интерпретиращ характер³. Изграждането на природозащитни центрове в тези райони дава възможност за предоставяне на специализирани услуги и комплексни екотуристически продукти.

* Автор за кореспонденция: e-mail daleksova@nbu.bg

¹ Вж Бръмбаров, И. 2001. Родопи рекреационна територия – изд. Галик, С., 2001, 213 с.

² Вж Европейски зелен пояс - <http://www.greenbelt.biodiversity.bg>

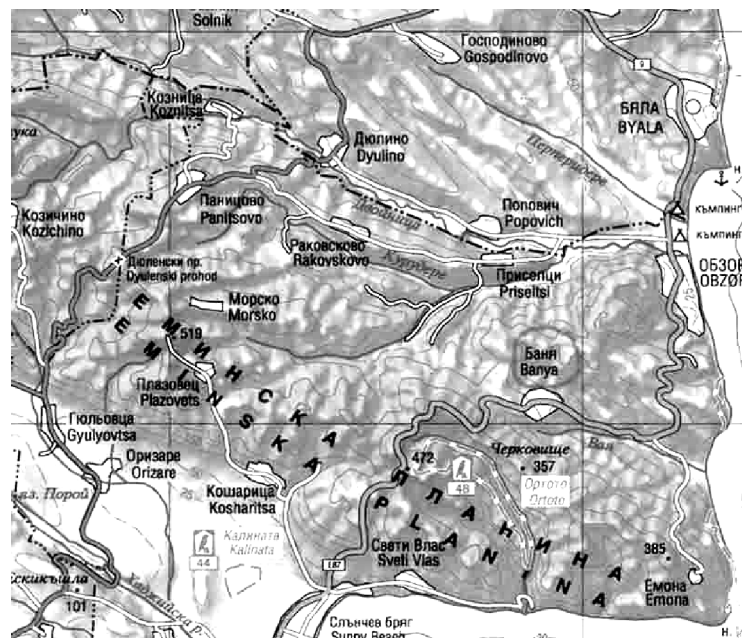
³ Национална стратегия и план за действие за развитие на екотуризъм в България, 2004

2. Екотуристически потенциал на Еминска планина

Еминска планина, с най-висока точка при масива Мандрабаир (621 m), е част от източния дял на Стара планина и заема площ от около 80 000 ha. На юг и изток граничи с Черно море, западната ѝ граница преминава през Дюлински проход, а на север р. Двойница я разделя от Камчийска планина. Районът е с хълмисто-планински релеф със сравнително ниски и заравнени била, прорязани от дълбоки долове. Единствено южният ѝ склон е стръмен, праволинеен, подложен на силни ерозионни процеси. Преобладават наклонени терени, с надморска височина 150-200 m. **Релефът** е силноразчленен, със сравнително голяма денivelация, но лесно проходим. Скалите са представени предимно от варовици, алевролити и пясъчници, които най-често образуват морски тераси, плажни ивици, скалисти брегове (клифове) и потопени речни устия. Установени са шест добре запазени морски тераси. Брегът е резчленен, осеян с множество скални носове, редуващи се с малки живописни заливчета. Плажната ивица обхваща 24% от дължината на крайбрежието и впечатлява с финия си ситнозърнест пясък (Фиг. 1) [1].

Планината попада под влияние на **Черноморската климатична зона** и се характеризира с кратка мека зима, хладна пролет, горещо лято и топла есен. През лятото средните температури варират между 16 и 23°C, средната годишна температура на въздуха е 12.7°C, а средната януарска - 2°C. Средното годишно количество на валежите е около 550-600 mm. Снежна покривка се образува често и за кратко, а температурата на морската вода се задържа над 13°C около 140 дни в годината. Благоприятно влияние за рекреацията и туризма оказва липсата на температурни инверсии [1].

Еминска планина е хидрографски свързана с Черно море и разполага с ограничени **водни ресурси**. Оттук водят началото си реките Двойница, Хаджийска, Гин и Вая, както и няколко малки десни притока на р. Луда Камчия. Реките са къси, маловодни, директно вливащи се в Черно море. Формирането и режимът на речния отток са в тясна зависимост от климатичните условия, а подхранването е предимно от дъждовните води [1].

Фиг. 1 Карта на Еминска планина.

Съгласно биогеографското райониране на България, Еминска планина попада в **Черноморския биогеографски район**. Районът притежава висок консервационен статус и е изключително благоприятен от екологична гледна точка поради ниската плътност на населението, липсата на минерални ресурси, индустриални предприятия и курортно строителство. Той е обявен за

орнитологично важно място и представлява естествено убежище на редица животински и растителни видове. Еминска планина е последната сухоземна точка на Старопланинската верига, създаваща дълги 700 km горски и планински биокоридори и в същото време бариера, пресичаща по средата България. Хабитатите са разнообразни и с висока консервационна стойност. Идентифицирани са речни и крайречни, горски хабитати, естуари, дюни, като повечето от тях са включени в Директивата за местообитанията на ЕС [1].

Растителността се състои от широколистни гори, представени от цер (*Quercus cecris*), ясен (*Fraxinus oxycarpa*), бряст (*Ulmus laevis*), габър (*Carpinus betulus*) и др. Разпространени тревни видове са пелин (*Artemisia absinthium*), мегличина (*Centaurea cyanus*), а по пясъчните дюни – ветрогон (*Eryngium campestre*), острица, тамарикс. Изобилието на редки и защитени видове, с национална, европейска и световна значимост, включително ендемична и реликтна флора, както и редица видове лечебни растения, диворастящи плодове и гъби предоставят отлични условия за провеждане на ботанически турове [2].

Фауната се отличава с голямо разнообразие и висока концентрация на консервационно значими предимно средизаземноморски и преходно-средиземноморски видове. Еминска планина е важен “stepping stone” - биокоридор по протежението на брега на Черно море за разпространението на **термофилна фауна**: пъстър смок (*Elaphe sauromates*), леопардов смок (*Elaphe situla*), шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*), шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*) и други видове по миграционната бариера в посока Изток-Запад на Стара планина. Голямото разнообразие на земноводни и влечуи предопределя предлагането на района за херпетологично важно място (ХВМ). Популациите на *Testudo hermanni* и *Testudo graeca* са застрашени на територията на мястото и са намалели значително в резултат на интензивното им събиране на храна, практикувано в миналото. Въпреки това техните местообитания в момента са в добро състояние и има отлични условия за възстановяването на двата вида. Районът представлява местообитание на видове от Приложение 2 на Закона за Биологичното Разнообразие: алпийска розалия (*Rosalia alpina*), карагъз (*Alosa pontica*), малка дунавска скумрия (*Alosa caspia nordmani*), блеч (*Alosa maeotica*), щипок (*Cobitis taenia*), червенокоремна бумка (*Bombina bombina*), обикновена блатна костенурка (*Emys orbicularis*), шипоопашата костенурка (*Testudo hermanni*), шипобедрена костенурка (*Testudo graeca*), ивичест смок (*Elaphe quatuorlineata*), леопардов смок (*Elaphe situla*), видра (*Lutra lutra*).⁴ **Орнитофауната** също е богата и с висока консервационна значимост. Специален интерес за орнитоложки туризъм представляват видовете черен щъркел (*Ciconia nigra*), орел-змияр (*Circaetus gallicus*), белоопашат мишелов (*Buteo Rufinus*), малък креслив орел (*Aquila pomarina*), скален орел (*Aquila chrysaetos*), малък орел (*Hieraetus pennatus*), орел-рибар (*Pandion haliaetus*), земеродно рибарче (*Alcedo atthis*), бухал (*Bubo bubo*), среден пъстър кълвач (*Dendrocopos medius*), белочела сврачка (*Lanius nubicus*), черногърбо каменарче (*Oenanthe pleschanka*), градинска овесарка (*Emberiza hortulana*) и др. От **бозайниците**, включени в Директивата за местообитанията, се срещат европейски вълк (*Canis lupus*), кафява мечка (*Ursus arctos*), видра (*Lutra lutra*). Това е едно от малкото места в България, където видрата все още живее по крайбрежието в рядко посещаваните скалисти крайбрежни участъци. Срещат се още дива свиня (*Sus scrofa*), благороден елен (*Cervus elaphus*), елен-лопатар (*Dama dama*), сърна (*Capreolus capreolus*), лисица (*Vulpes vulpes*), див заек (*Lepus europaeus*), белка (*Martes foina*), невестулка (*Mustela nivalis*), дива котка (*Felis silvestris*), язовец (*Meles meles*), таралеж (*Erinaceus concolor*). [1,2]

Еминска планина включва в пределите си две защитени зони - „Емине” с код по Натура 2000 - BG 0002043 и „Емине- Иракли” с код по Натура 2000 - BG0001004. В района има една природна забележителност – Нос Емине и пет защитени местности – Иракли, Смриките, Орото, Кокетрайс и Калината. ПЗ „Нос Емине” представлява почти отвесна 60-метрова скала, заобиколена от подводни и стърчащи над водата скали, която се приема за условна граница на северното и южното Черноморие. ЗМ „Иракли” е разположена в източната част на района и представлява естествен хабитат населяван и от двата вида сухоземни костенурки. Местността е с площ 42.3 ha и през 1994 г. е обявена за защитена от МОСВ, с цел опазване на типични крайбрежни хабитати на редки и застрашени растителни видове като пясъчна лилия (*Pancreatium maritimum*), морски ринилист (*Stachys maritima*), пясъчна млечка (*Euphorbia peplis*), татарски млечник (*Lactuca tatarica*) и др. ЗМ „Смриките” е естествено находище на

⁴ Димитрова, Д. Препоръки за устойчиво управление на природните ресурси в Еминска планина, октомври, 2010

червена пираканта и включващото го растително съобщество. ЗМ „Кокетрайс“ е обявена с цел опазване на пясъчна банка „Кокетрайс“, представляваща естествен резерват и донор за възстановяване на крайбрежните екосистеми. В банката са установени 92 вида, 6 от които са чувствителни и застрашени от изчезване⁵. ЗМ „Ортото“ е обявена с цел опазване на характерен ландшафт, естествени вековни смесени широколистни гори с богат видов състав и местообитания на редки растителни видове и съобщества. Горският ѝ масив съхранява най-източната запазна високостъблена гора по билото на Стара планина. ЗМ „Калината“ опазва естествено находище на блатно кокиче и на уникално растително съобщество в лонгозна гора „Калината“. На площ от 960 дка растат 75 дървесни, храстови и тревни растителни вида, от които 27 декоративни и 19 лечебни [1].

Наред с природните ресурси на дестинацията, интерес за екотуризма представлява съвкупността от хармонично вписващите се с природния ландшафт културно-исторически и религиозни туристически обекти. Сред тях са Емонският манастир "Св. Николай Чудотворец", разположен високо над морския бряг на 1 km източно от с. Емона; Емонският фар на нос Емине, изграден през 1880 г., където в миналото се е намирала емонската крепост "Палеокастро" с античното име "Аристеум"; Голямото Еркечко кале източно от с. Козичино в м. Манастира; автентична все още функционираща вятърна мелница, понастоящем част от семеен хотел, антични останки от кула за наблюдаване на пътя и базиликата "Св. Великомъченица Параскева" в с. Козичино [1].

Подходящите природни условия, в съчетание с културно-историческо наследство, близостта на Черно море и местоположението на Еминска планина встриани от развития масов туризъм в околността благоприятстват развитието на екотуризма. Материално-техническата база е съсредоточена предимно в селата Баня, Емона, Кошарица и Козичино. Местното население предлага къщи и стаи за гости, порядко семейни хотели. Построени са десетина туристически хижи. В с. Козичино селският и културният туризъм са придобили по-организирана форма, повлияна благоприятно във финансов аспект от летния туристопоток, идващ от близките курорти. Подобни тенденции се забелязват и в другите три села. В останалите населени места във вътрешността на Еминска планина все още няма развит туризъм.

3 Център за размножаване и рехабилитация на сухоземни костенурки – принос в развитието на екодестинацията

Центърът за костенурки се управлява и стопанисва от Фондация «Геа Челониа» и е официално одобрен от МОСВ през 2007 г. като специализиран ex-situ и спасителен център. Местоположението му в края на с. Баня на 180 m н.в., в естествено населяван и от двата вида район, го прави естествено изолиран от човешко присъствие, надеждно защитен от диви и домашни животни. Основните му цели включват изследвания върху биологията и екологията на двата вида, възстановяване и стабилизиране на популациите на територията на Източна Стара Планина, чрез реализация на програма за реинтродукция на млади и конфискувани костенурки, спасяване и лечение на болни животни, популяризиране на проблематиката, свързана с опазването на сухоземните костенурки и техните местообитания [1].

Центърът разполага с експозиционна зала с 18 места, оборудвана с мултимедия и екран, две стаи за гости, тераса и укритие за наблюдение на птици. В експозицията са представени карти на природозащитните центрове и защитените територии в България, няколко тематични плаката за птиците по Черноморието и за влечугите в Родопите⁶, сред които е първият плакат за защита на костенурките, създаден през 1981 г., веднага след обнародването на решението за защитата им. Богато илюстрирани информационни табла обхващат няколко тематични модула: „Биоразнообразие на Еминска планина“, „С какво се храни костенурката и кой яде костенурки“, „Еволюция на костенурките“, „Костенурките в България“ и „Какво трябва да знаем за костенурките“. Запазени черупки служат за показване на разликите между двата вида сухоземни костенурки, срещащи се на територията на страната, определяне на пола и възрастта им при лоши атмосферни условия, когато

⁵ обявени в „Червената книга за Черно море“

⁶ Същите видове се срещат и в Еминска планина.

животните са се укрили и не могат да бъдат наблюдавани директно. На разположение на посетителите са информационни материали, книги за живата и нежива природа на България, сувенири, бижута от естествени материали, научнопопулярни филми на природозащитна тематика.

Основните дейности на центъра, свързани с развитието на екотуризма, се изразяват в извършване на научни изследвания, разработване на учебни програми и провеждане на обучения, зелени училища и лагери. От особено значение за популяризирането и утвърждаването на Еминска планина като екотуристическа дестинация представлява създаването на мрежа от информационни центрове и утвърждаване на партньорски отношения с останалите заинтересовани страни.

Фондация «Геа Челония» е извършила до момента проучвания на биоразнообразието и защитените територии в региона, природните и антропогенни туристически ресурси, стопанска характеристика на Еминска планина, както и проучвания свързани с историята, забележителностите и туризма в деветте селища, попадащи в обхвата на дестинацията. В рамките на проект «Еминска планина – модел за устойчиво развитие и природозащита в района на Централното Черноморие» е разработена Стратегия за развитие на екотуризма в района на Еминска планина с план за действие 2010-2013 г. и източници на информация и финансиране. Основна цел на проекта е опазване и управление на биологичното разнообразие в района на Еминска планина чрез консервационни дейности, екологично образование и популяризиране на устойчиви практики в областта на туризма [3].

Обученията, провеждани от Фондация „Геа Челония“, са с различно съдържание в зависимост от контингента, към когото са насочени. В основата на програмите е заложено представянето на костенурките от Центъра за възстановяване и рехабилитация и от дивата популация в района. Участниците в обучението се запознават с биологията и екологията на двата вида, след което се научават да използват общоприети методики за разпознаването им по вид, пол и възраст, маркиране, измерване и претегляне. Специално внимание се отделя на защитния статус и проблемите, които имат костенурките в страната и по света и мерките които се предприемат за спасяването им. По възможност участниците се включват в акции по освобождаване на конфискувани костенурки и предаването им в центъра. За студенти от биологичните дисциплини с по-задълбочени интереси в тази област се подготвят специализирани презентации, а за децата са разработени програми с продължителност до седем дни. Най-подходящите периоди за провеждане на обученията са през месеците май, юни и септември. Зелени открити уроци могат да бъдат организирани в рамките на един ден, както и отделни демонстрации за по няколко часа. Големината на групите е около 12 участника (максимален брой - 20), което осигурява необходимия комфорт, персонално внимание и условия за безопасност.

Детските програми се реализират основно при провеждане на «Зелени училища» и са насочени към ученици на възраст между 7 и 14 години. Основният принцип е учене чрез напредване, като за целта обучаването на дадено умение се осъществява чрез разделянето му на съставни части. Следва изучаване на всяка част и увеличаване сложността на задачата до постигане на всички цели. Дейностите в тази програма са групирани в три основни раздела – дейности за запознаване, дейности на открито сред природата, дейности за обратна връзка и оценка. Целта на програмите е да ангажират децата да работят индивидуално или в малки групи. Отделните занятия дават възможност да бъдат комбинирани така, че да могат да бъдат изпълнени в последователността, в която са изброени в рамките на един ден. Продължителността варира в зависимост от възрастта на учениците и времето, което може да бъде отделено за провеждане на отделните занятия. Теоритичните модули се провеждат в посетителския център, а радиопроследяването на костенурките се извършва на плажа Иракли, екопътеката Пешова колиба – Емона и северните склонове на Обзорските височини.

Създаването на мрежа за посетителски центрове е проект на фондация „Геа Челония“, който включва сътрудничество между 27 организации, включително дирекции на национални паркове, управляващи посетителски, информационни или природозащитни центрове. Целта е поддържане на тесни връзки, обмяна на опит и реализиране на общи проекти и дейности с екологична и туристическа насоченост. Критериите, на които отговарят центрoвете, включени в мрежата, са наличие на материална база и провеждане на мероприятия, свързани с екологично образование, алтернативен туризъм, защита на видове и територии, обслужване на посетители, природонасочени и природоориентирани дейности. На тази база е създадена карта на посетителските центрове в България и портал „Центрове за природа и хора“, подпомагащ работата в мрежа. Порталът поддържа мейлинг-лист и всяка членуваща организация може да вписва информация в електронен календар и да споделя

планирани събития и акции. Активността на организациите като цяло е много ниска, въпреки проявения интерес на работните срещи. По-тясно сътрудничество на този етап се наблюдава между Центъра за размножаване и рехабилитация на сухоземни костенурки, Центъра за опазване на влажните зони «Драгоманско блато», Центъра за едри хищници «Влахи», Спасителния Център за диви животни – Зелени Балкани, Сдружение «Селище Зелено училище» и Софийския зоопарк.

Проблемите свързани с развитието на Еминска планина като екотуристическа дестинация обхващат редица фактори, включително липсата на устойчив финансов ресурс за издръжката и функционирането на Центъра за костенурки. Основен проблем е затруднената координация между заинтересованите страни. Отрицателно въздействие оказва липсата на ясна държавна политика най-вече на регионално и местно равнище. Това се обуславя и от липсата на функционираща туристическа организация в района. По отношение на предприемачеството, преобладава малкият бизнес, представен най-вече от собственици на семейни хотели и къщи за гости. Характерно за местните предприемачи е, че не са обединени в сдружения, които да ги промотират на вътрешния и международния пазар, а работят самостоятелно „на парче”. Следователно не се извършват маркетингови проучвания и мониторинг на туристическото търсене, нито обновяване и поддържане на съоръженията за туризма и атракциите. Въпреки проведените работни срещи с туроператори, интересът за включване на Центъра за костенурки в туристически програми все още е прекалено слаб. развитието в тази насока е свързано предимно с предлагането на туристически продукти за ученици, индивидуални чуждестранни туристи с професионални и хоби интереси към фаунта на района, както и организиране на комбинирани турове за наблюдение на птици и влечуги [3].

Разрешаването на част от тези проблеми може да се извърши чрез прилагане на добри практики на природозащитни центрове, работещи в сходни условия. Типичен пример е Природозащитен център „Източни Родопи” край Маджарово. Центърът се стопанисва от Българско дружество за защита на птиците (БДЗП) и предлага комплексни туристически продукти на базата на образователен, орнитоложки и екотуризъм, с интегрирани приключенски и познавателни елементи. Резултат от целенасочената работа в подкрепа на устойчивото развитие на община Маджарово е увеличаването на посетителите и ползвателите на екотуристически услуги. Създадена е туристическа асоциация „Маджарово”, която работи за подобряването, разнообразяването и маркетинга на туристическия продукт в района. Въвлечени в туризма са също така всички местни хора, предлагащи туристически услуги. Разнообразният туристически продукт и он-лайн рекламата, както и включването на Маджарово и Природозащитният център в международния Rough Guide, са довели до 30% увеличение на посетителите. Само за първата година от публикуването на статията в Rough Guide броят на неорганизираните индивидуални туристи от чужбина, посетили Маджарово е над 300 души [4].

4 Заключение

В заключение може да се обобщи, че Еминска планина притежава всички предпоставки да се обособи като успешна екотуристическа дестинация. Ключова роля за утвърждаването ѝ представлява Центъра за размножаване и рехабилитация на сухоземни костенурки. Върху сравнително необширна площ са съсредоточени уникалното природно богатство на района, включващо съчетание на море, пясъчна плажна ивица, скалисто крайбрежие, реки, гори, планина, концентрация на консервационно значими видове, в допълнение с богато културно-историческо наследство. Местностите Иракли и Емине, както и селата Емона и Баня са сравнително популярни и посещавани, с ясна нагласа за предлагане на екологичен, селски и културен туризъм. Потенциалът за по-нататъшно предлагане на екотуризъм е голям и следва да бъде развит правилно в контекста на устойчивото развитие.

Ниската степен на реална защита на съществуващите защитени територии и зони Натура 2000 в допълнение с високия инвестиционен натиск представляват заплаха за изграждането на екотуристически имидж на дестинацията. Отрицателно се отразява ниското ниво на екологична и природозащитна култура на местното население. На много места има нерегламентирани сметища и замърсяване с отпадъци около пътищата и пътеките. Туристическото предлагане в селата, с изключение на Козичино, Емона и Баня, е ограничено и много слабо организирано. Липсва цялостен туристически продукт, а допълнителните услуги и туристическата анимация са недобре развити. Незадоволителното

предлагане и ниска използваемост на наличната леглова база в населените места оказва отрицателно влияние върху средната продължителност на престоя на туристите, което от своя страна води до ниски приходи за местното население. Допълнителни затруднения оказват липсата на система за туристическа информация в населените места и незадоволителното използване на информационните технологии [3].

Доказаният туристически потенциал, противопоставен на недобрата изходна позиция за екотуризъм в Еминска планина, налагат прилагането на правилна стратегия и координирана програма за създаване на благоприятни условия за развитието на щадящи природата и стимулиращи устойчивото местно развитие алтернативни форми на туризъм. Това може да бъде осъществено единствено при активно участие на местната власт и населението на селата в региона.

Благодарности Авторът изказва благодарност на Иво Иванчев и Ивелина Лаловска от фондация „Геа Челониа“ за предоставената информация и цялостна подкрепа по време на изследването.

Литература

- [1] Фондация Геа Челониа. Еминска планина. Туристически потенциал, по: проект Еминска планина – модел за устойчиво развитие и природоза щита в района на Централното Черноморие (договор № ПО1-09-20/ 06.11.09).
- [2] Д. Димитрова. Препоръки за устойчиво управление на природните ресурси в Еминска планина, по: проект Еминска планина – модел за устойчиво развитие и природоза щита в района на Централното Черноморие (договор № ПО1-09-20/ 06.11.09).
- [3] Фондация Геа Челониа. Стратегия за развитие на екотуризма в района на Еминска планина с план за действие 2010-2013 и източници на информация и финансиране, по: проект Еминска планина – модел за устойчиво развитие и природоза щита в района на Централното Черноморие (договор № ПО1-09-20/ 06.11.09).
- [4] Д. Алексова. Д. Природозащитен център „Източни Родопи“ – обект за орнитоложки, образователен и екотуризъм, в: сборник доклади от научно-приложна конференция с международно участие Възможности и проблеми за развитието на алтернативните форми на туризъм в малките селища (акад. изд. при Център за евроинтеграция и култура на ВУЗК, Пловдив, 2011), 97-105.